

véleménye szerint – mintául szolgálhat mindazoknak, akik a Duna és a Tisza tájékán irodalmi szövegekről kívánnak diskurálni.

4. Strukturizmus és konstruktivizmus között

Csúri Károly könyvében (*Lehetséges világok*) olyan tanulmányokat, elemzéseket közöl, melyek másfél évtized alatt születtek, így amellet, hogy alkalmasak szerzőjük gondolati útjának bemutatására, a fentiekben már megmutatott ellentmondásokat is tartalmaznak. A recenszens úgy látja, hogy a strukturizmus keretei között létrejött és működött generatív poétika szemlélete érvényesül – például – a bevezető tanulmányban: „a szabályrendszerek, illetve modellstruktúrák lehetővé teszik egy lehetséges világokra épülő műfajtipológia körvonalazását is, valamint segíthetnek az irodalomtörténeti korszakok pontosabb jellemzésében.” (37.) Ez a szándék végül is az ún. irodalmi kompetencia vizsgálatára irányul, amely az összes lehetséges irodalmi szöveget generáló szabályrendszernek a létrehozását célozza meg. Kanyó Zoltán a közmondások-ról írott disszertációjában ugyanezen irányban halad. Csúrinak a szemantikai stúdiumokhoz való erőteljes kötődése is az irodalomtudományi strukturizmus pozícióit erősíti.

Ellenben – mint a fenti gondolatmenetből is kiderült – a szerző nemhogy a strukturizmuson túlmutató empirikus irodalomtudományhoz vonzódik, de az ezt meghaladni kívánó konstruktivista irányzatához. A pragmatika tételezése és az esztétikai kód konstruktív létrehozásának elismerése szintén az empirizmussal szemben a konstruktivitást helyezi előtérbe.

Míg az irodalomtudományi és -elméleti felfogások esetenként ellentmondásosan élnek egymás mellett Csúri nézetrendszerében, addig a szövegértelmezésről kialakított elgondolásai, műelemző fogalmi apparátusa és módszertana ellentmondásmentes egységet alkot. Így a kötet erényeit elsősorban az irodalmi szövegekről szóló beszéd tisztaságában, áttetszőségében lehetséges fellelnünk.

Odorics Ferenc

Irodalom

Odorics Ferenc, *Budapesti Könyvszemle* 2. (1990.) 1. 93–97.

Szekér Endre: Hagyomány és újítás mai költői nyelvünkben

Tankönyvkiadó, Budapest, 1988. 291 p.

A nyelv gyors változásának korát éljük, s így a költői nyelv is átalakulóban van. Szabó Zoltán Kis magyar stílustörténetében a kezdetektől a Nyugat stílusforradalmáig, sőt a jelen közvetlen közeléig, a tárgyias-intellektuális stílusig, József Attiláig és Illyés Gyuláig feltérképezte a magyar költői nyelv jellemzőit. De hogy milyen a mai magyar költészet nyelve, stílusa, milyen alapvető sajátosságai vannak, ezekre a kérdésekre Szekér Endre újabban megjelent, s itt ismertetésre kerülő könyvében kapjuk meg a választ.

A szerző a hetvenes-nyolcvanas években megjelent versesköteteket elemzi, de alkalomadtán visszapillant felszabadulás utáni líránk korábbi időszakaira is. Céljával a mai költői nyelv sajátosságainak a bemutatását és rendszerezését tűzi ki, s nem az egyes köl-

tői életművek stilisztikai jellemzését. Így a stilisztikai, nyelvi jelenségek állnak előtérben, amelyeket illusztrál a költői alkotásokkal. Egy költő tehát többször, több helyen is szerepel, de az előfordulások száma önmagában nem hordoz semmilyen értékítéletet sem.

A mai költői nyelv egyik legfeltűnőbb sajátosságának Szekér Endre a nyelvi játékoskosságot tartja. Valójában persze ez a nyelvi játékoskosság már régebbi költői korszakokban is megtalálható, de ma különösen megnőtt a jelentőségük. A költők a nyelv rejtettebb értékeinek felfedezése során elsősorban a hangok hangulati árnyalatainak, a különböző magán- és mássalhangzók sajátosságainak a kiaknázásán alapuló ötletes hang- és szójátékokra építenek. A hangoknak, betűknek önálló jelentést tulajdonítanak, s így foglalják versebe. Máskor a költők felkutadják, és versebe építik a szótárak különleges szavait, feltárják a szavak szerkezetét, sokrétű jelentéstartalmát, meglepő kapcsolatait. De gyakran játszanak a költők a mondattal is, széttördelik, vagy be sem fejezik, az olvasóra bízva a folytatását.

A hangszimbolikáról írva állapítja meg Szathmári István a Nyelvészeti Dolgozatok 98. füzetében, hogy a „mondat, mint a rezonátor, felerősíti, előtérbe állítja a domináns hangok egyik vagy másik, eleve létező sajátosságát.” Weöres Sándor *Hangcsoportok* című versét idézve a hangok „jelentését” vizsgálhatjuk. Így vannak „puha, forró hangok”, „gyors, gyöngyöző, vidám” és „áradó, sugárzó hangok” is.

Valójában ezzel a nyelvi játékoskossággal függ össze a költői maszkek, álarcok kedvelése. Ma egyre gyakoribbá válik, hogy költőink valósággal elbújnak egy másik költő nyelvi-stiláris sajátosságai mögé. Ez a stílusváltás, szerintem, nemcsak arra ad alkalmat, hogy ezáltal gazdagodjék a költő kifejezőmódja, amint ezt Szekér Endre megjegyzi, de adott helyzetben a költő egyedüli élettere is lehet. Emellett pedig mindenképpen kitérít a költemény térbeli és időbeli határait. De kitérít ezáltal a költői én is: a költő megkétszerezheti, sőt megsokszorozhatja énjét.

A költői alakváltozásnak különböző fajtái vannak. Az egész életművet átfogó, több kötetre kiterjedő azonosulás mellett a költő gyakran csak egy-egy versben vagy versciklusban visel álarcot.

Weöres Sándor *Psyché* című kötete, tudjuk, irodalomtörténeti jelentőségű, de a költő mindig is szívesen öltött magára más-más költői magatartásformákat: az óegyiptomi himnuszoktól a maláj ábrándokig, Jeremiás siralmaitól az amerikai néger spirituálékig. De idézhetjük Rákos Sándor, Kálnoky László, Juhász Ferenc, Tornai József, Veress Miklós, Tóth István, Benjámín László, Csóori Sándor, Zek Zoltán költői maszkjait is.

A költői álarc viselésénél szűkebb jelenség az evokáció elterjedése. Ez azt jelenti, hogy költőink ma előszeretettel idéznek költőtársaik verseiből. Úgy érzem, hogy ez a jelenség mindenképpen növeli a befogadás komplexitását, hiszen az evokáció stílusváltást idéz elő a versben. Az idézett sor vagy sorok sok mindent asszociálnak. Felidéznek a másik költőnek, versnek, kornak a hangulatát. Ezáltal pedig egyfajta vibrálás keletkezik az olvasó tudatában a most olvasott, s a pusztán csak emlékezetéből felidézett vers között. S valójában, ez a mai modern költészet nyitottá tételének is az egyik módja.

Szekér Endre aszerint osztályozza az irodalmi evokációt, hogy verscímet, kulcsszót vagy egy-egy teljes mondatot idéz. Sőt van az evokációnak összetett formája is, amikor az idegen költőtől átvett részletek végig követik a vers egész menetét. Rákos Sándor nagyobb verskompozíciót írt *Hódolat az Omagyar Mária-siralomnak* címmel, vagy Simonyi Imre *Rendületlenül* című verse teljes egészében az evokációra épül. Újabb típust képvisel a több költő verssoraiból összeállított evokáció. Természetesen ez már átmenetet képez a verskollázs, a versmontázs felé. Simonyi Imre *Vallomás az utolsó szó jogán* című költeményében Szenczi Molnár Albert XC. zsoltárától Petőfi- és József Attila-idézetekig jut el. De gyakori az evokáció Somlyó György, Csorba Győző, Képes Géza, Lászlóffy Csaba, Bóka László és Illyés Gyula költészetében is.

Ami a mai versek terjedelmét illeti, a végletek kedvelése a jellemző. Egyrészt elszaporodnak az úgynevezett „hosszú versek” (l. Juhász Ferenc, Nagy László költészetét például), másrészt viszont minimálisra szűkül a versek terjedelme, sőt az úgynevezett verstörédék, a lírai miniatűr is egyre gyakoribb. Ezzel a költő szintén a befogadó, olvasó együttműködésére számít. Illyés Gyula például „abbahagyott” verseket tett közzé egy teljes kötetben. S e kötet elején maga vallott alkotói módszeréről, a versek megmunkálásáról, befejezéséről és befejezetlenségéről: „Az abbahagyásnak művészete is van. Meg kell éreznie a költőnek azt a pillanatot, amikor nem szabad tovább folytatnia”.

A vázlatzerű versek stílusa is sajátos, hiszen hosszan ívelő összetett mondatok nem férnek bele. A mondatok is töredezettebbé válnak. Gyakoriak a kihagyásos, hiányos szerkezetek. Így megnövekszik elsősorban a szavak súlya. A töredék ereje a gondolat sűrítésében rejlik.

A költői miniatűrök nagy mestere Pilinszky János is. Ő maga így ír erről: „Ha megkérdeznék, mi is az én költői nyelvem, igazság szerint azt kellene válaszolnom: valamilyen nyelvnélküliség, valami nyelvi szegénység”. (*Beszélgetések Pilinszky Jánossal*. Magvető, 1983. 36). Néhány verscíme is jelzi a nyelvi és terjedelmi sűrítettséget: *Summa*, *Kétsoros*, *Négysoros*, *Sírköve*re. Keresztúri Dezső „szilánkoknak”, Rába György „torzónak”, Veress Miklós „miniatűrának”, Vidor Miklós „cserepeknek”, Kiss Dénes „versmagoknak”, Tóth Endre „miniatűröknek”, Ágh István pedig „elvetélt versek”-nek nevezi ezeket a rövid költeményeket.

De újítás a modern költészetben a látható nyelvi eszközök felfedezése. Itt elsősorban a grafikai eszközöknek: a kis- és nagybetűk, a betűformák és egyéb írásjelek sajátos kezeléséről van szó. A látható nyelv segítségével erőteljesebb kifejezést nyerhet a költő érzelme, indulata. De ma már gyakori, hogy a költemény a nyelvi jelentésen is túllép, és képverssé válik (l. Nagy László, Király László, Tamkó Sirtató Károly, Palocsai Zsigmond költészetét).

Egyre gyakoribb jelenség az is, hogy a versbe benyomul az élőbeszéd. A költők így széttörik a vers megszokott feszesebb stílusát, s a mindennapi beszédhez közelítik.

Másik érdekessége a mai költői nyelvnek az, hogy a hivatalos nyelv jellegzetes kifejezőeszközei is a vers részévé válnak, sőt kérvényszerű, ügyszerű formában írt versek is születnek. Ma már a versek címében is megfigyelhető ez a lírai nyelvbe bevonuló hivatalosság. A költő jegyzőkönyvet, tudósítást, leltárt, nyilatkozatot, közleményt, jelentést, kérvényt ír versben (elsősorban Szilágyi Domokos és Hervai Gizella költészetében gyakori jelenség). Mindez, szerintem, jól sejteti az egyén vergődését a bürokrácia hálójában.

Mai modern költészetünk eddig felsorolt jellegzetességei mellett Szekér Endre számba veszi a hagyományos népköltészeti sajátosságok tovább élését is. Természetesen ezek is modernebb törekvésekkel ötvöződnek. Pomogács Béla *Az újabb magyar irodalom 1945–1981* című könyvében elkülöníti a néphagyomány örököseit (Erdélyi József, Sinka István) és azokat, akiknek munkásságában a népiesség a nyugatossággal fonódott egybe (Illyés Gyula, Jankovics Ferenc). A felszabadulás után pedig külön szól a „fényes szelek nemzedéke” (Nagy László, Juhász Ferenc, Csanádi Imre, Kormos István), valamint az új népiesség költőiről (Kiss Dénes, Csukás István, Ágh István).

Szekér Endre természetesen nem törekszik, és nem is törekedhetik teljességre, inkább a mai költői nyelv főbb tendenciáit villantja föl. Munkája mindenképpen hiánypótló stilisztikai szakirodalmunkban. Haszonnal forgathatják nemcsak nyelv- és irodalomszakos tanárok és diákok, hanem mindazok, akiket a magyar nyelv, stílus és költészet egyaránt érdekel.